

SELENIĆ

MEMOARI

PERE BOGALJA

Romani Slobodana Selenić
KNJIGA 1

Copyright © Merima Selenić
Copyright © 2009. za srpsko izdanje, LAGUNA

Merimi, strpljivoj

I

Sedim. Ćutim. Kao i obično.

Prvomajska *Borba* mi je u rukama. Naravno, ne čitam je. Iza mene je veliki francuski prozor, kroz koji me s leđa obasjava blago prolećno sunce. Nije mi neizdržljivo. Jutros može da se podnese. Tebe, doduše, nema, ali bilo bi čudno da si došao u ovo doba. Sasvim je podnošljivo. Sedim. Ćutim.

Već dva sata onaj mali, još neulenjeni deo moje pažnje zaokuplja Milojeva noga, teška i masivna, prostački bosa na perzijaneru iz Avganistana, koji prekriva skoro čitavu površinu našeg velikog salona. Moj otac Miloje i njegov prijatelj Blagoje već čitav sat igraju tablića. Ne govore oni, ne govorim ni ja. Čuje se samo kako plješte karte. S vremena na vreme okrenem stranu velikih novina ispred sebe, mada ih ne čitam. Oni igraju tablića, ja posmatram Milojevu nogu, levu, već čitav sat. Desnu ne vidim, jer je Miloje opkoračio nogu kartaškog stočića. Stočić je mali, eht-altđajč, a noga, na koju je smeštena ispolitirana drvena ploča, širi se iznad elegantnog kolena pri dnu u trokraku ožlebljenu viljušku koja gotovo sasvim skriva od mog pogleda Milojevu desnu nogu.

Tako opkoračen, zaigran, nepokretan, u kratkim neboplavim gaćama od puplina, neuredno zakopčanog šlica, Miloje je jutros idealan za posmatranje. Drži nogu kao da zna za svoju strast, mada, naravno, nema pojma od kada volim da posmatram noge. Njegova, gusta i teška, sa svojih šest polidaktiličnih prstiju što meko uranjaju u bogatu površinu tepiha, spada među noge koje najbolje poznajem. Prvu sam nju video. Ovako glomazna, krupnih tarzalnih i metatarzalnih kostiju prstnih članaka, mesnatog velikog palca i malog šestog prsta koji slično žiru izrasta iz čudno dugačkog i čvorugavog domalog prsta, nepokretna, preteći mirna, izgleda kao da je zarasla u svoje mesto na tepihu, izrasla iz njega u razgranato stablo sporih mišića obloženih salom. Nervozni čuperak debelih i retkih crnih dlaka roguši se na risnoj kosti koja je, kao i cela Milojeva noga, prevučena mlečnobelom, seljački neosunčanom kožom. Stopalo mu je zaista smrtonosno teško, tako teško da i nehotice mislim o sudbini neke male i krhke životinje koja bi nepažnjom pala pod presu Milojevog elefantijazičnog kraja nad zemljom. Međutim, strelasto prava i vitka Ahilova tetiva još jednom me zbunjuje. Opet me iznenađuje elegancija kojom se izdvaja iz stopala dajući – uz pomoć izbočenih kupa sa leve i desne strane gležnja – čitavom gležnju izgled nečeg aristokratski mršavog i rasnog. Kao da je sve salo predviđeno za ovaj deo Milojeve noge isecurelo iz gležnja i testasto se razlilo po stopalu, šta li? Estetizantni efekat gležnja, ipak, nema nikakve sumnje, gubi se sasvim, jer je taj rasni članak grubo prikliješten između njegovog slonovskog stopala (iz koga se gležanj vinuo kao stilizovani krin) i moćnih kruškastih *musculus tibialis anterior*, *musculus extensor digitorum longus* i *musculus extensor hallucis longus*, toliko moćnih i tako debelo snažnih na tibiji i fibuli njegove potkolenice da ni naslaga sala koja ih pokriva ne može do kraja da prikrije njihovu lokomotivsku

reljefnost. Jedna nabrekla, hrastovski žilava vena aspidasto se vijuga duž žleba između kosti lisnjače i čvrsto napumpanog mišića koji vidim, iako je prema meni okrenut spoljni profil Milojeve leve noge, gde se uzdiže kao ovalni brežuljak, kao naduveni stomak noge, kao moćni pneumatični motor lista. Meki, mali salasti podvoljak na anfasu Milojevog kolena, koji je rastao pod mojim budnim okom zajedno sa brojem njegovih godina pretvarajući se u mesečasti osmeh, komičnu puder-pufnu starosti, ne vidim sada pošto je noga savijena u kolenu. Znam, međutim: bilo bi dovoljno da Miloje ispravi nogu, pa da on testasto podlije čvornovatu reljefnost njegovog kolenskog zgloba.

Koleno na nozi je glava mladića, oštro izvučenih ivica brade, čistog, strelovitog nosa, kože koja je preko čela zategnuta kao na dobro naštimovanom bubnju. Kada se na kolenu pojavi podvaljak, kada se kesice opuste ispod njegovih očnih duplji sa leve i desne strane meniskusa, kad njegove uglaste jagodice prekrije naslaga sala, koža se istanji kao na bedrima trudnice, smežura kao na vratu sredovečne negovane žene – noga je bolesna i hoće da umre.

Međutim, njene godine, njenu pravu starost, kao vrat na ženi, na nozi otkriva butina. Milojev veliki četvoroglavi *musculus quadriceps femoris*, ta ruka nogina, tusto i lenjo se uliva u koleno bez dramatike koja kod mlade i lepe noge uvek prati susret njegovog masivnog toka i vitke lučnosti patele. Lepo sa ružnim nigde se tako nadražujuće ne susreće kao na kolenu čovekove noge. Na klasičnoj nozi belvederskog lepotana, upravo oko kolena njegove leve noge prekaketno izdužene u gotovo baletskom pokretu unazad, pouzdano kontrolisane mišićima koje ne vidimo iza njegovih praksitelovskih oblina, ali ih kroz postojanost tog pokreta naslućujemo sa anatomskom preciznošću – upravo u području gde se koleno romantično rascvetava u butinu, ima nečeg ružnog,

negeometrijskog, haotičnog, uprkos umetnikovoj predanosti idealima kalokagatije. Spojiti obraz koji se valjkasto odvaja sa unutrašnje strane kolena od njegovih uglastih, nosatih kostiju, sa vitkom, lučnom lepotom *musculus sartoriusa*, mišića tako neprikladno i ružno nazvanog krojački – u jedinstvenu, harmoničnu celinu nisu mogli ni harmoniji privrženi vajari klasične Grčke. Ali, ako nogati belvederac, tako uobraženo svestan svojih nepotrebnih ukrasa, izlaže očima nogatog čovečanstva, pored svog klasično proporcionalnog i savršeno jednostavnog tela, i ovaj mali, prljavi, rokoko detalj, a ne prikriva ga geometrijski stilizovanim trkom preko detalja, kao što čini autor atinske *Muške figure* nekoliko vekova ranije – on to čini upravo zato što zna da će ono ružno i haotično u spoju kolena i butine podvući ono lepo u kolenu i ono tako savršeno srazmerno u istovremeno izduženoj i zaobljenoj eleganciji butine.

Milojeva je već dobro poodmakla u godine. Zrela, ukrte-la, ona je izgubila bespomoćnu lepotu mladičkog doba, ali je zato dobila neku beskrupuloznu dostojanstvenost koja je iznad lepote, preteću snagu sredovečne određenosti, odbojnu zbog nemaštovitosti, ali i privlačnu zbog sigurnosti koju uliva. Ona je potpuno mirna. Iza masnog paravana, kojim je obložena, savršeno je skriven razvijeni život, razigrani bal mišićnih vlakana, vena i tetiva.

Ti i ne znaš, Davide, otkad ja znam Milojevu nogu. Ne znaš da je prva stvar koja mi se urezala u detinjski bezobličnu svest, da bi tu ostala sačuvana do danas, čudo Milojeve leve noge. Zar ti to ništa ne govori? Nikakav zaključak, zar, ne možeš da izvučeš iz ovog priznanja? Sećam se sa neverovatnom jasnoćom svih okolnosti koje su prethodile i koje su okruživale trenutak mog prvog sećanja, trenutak nedvosmisleno vezan za polidaktiličnu neobičnost Milojevog levog stopala. Ne znam koliko mi je bilo godina tada.

Znam da mi je bilo manje od devet kada smo u maju 1941. godine napustili našu kuću u Fiđelovcima, ali se ja ni kuće, ni Fiđelovaca, govoreći precizno, zapravo ne sećam; ničega što se u njoj odigralo, nijedne stvari koja je u njoj postojala, nijedne ličnosti koja je u nju dolazila, osim onih stvari i ličnosti koje su se zatekle u kući kada sam prvi put video Milojevu nogu. Ne znam, ne bih smeo da tvrdim: moguće je da sam se nekada sećao i drugih trenutaka iz mog najranijeg detinjstva, detinjstva pre vremena i sećanja, ali sam ih kasnije zaboravio. To nije isključeno. Moguće je da je i tako. Moguće je da postoji i neki razlog zbog koga sam tako temeljno prebrisao belim sve što se u našoj fiđelovačkoj kući dešavalo pre i posle trenutka koji je moje pamćenje izabralo iz sedmogodišnjeg života i sačuvalo ga do današnjeg dana. Zašto je to baš tako, zašto je sećanje od svih, mnogobrojnih trenutaka koji su prethodili mom otkrovenju noge i svih koji su sledili posle njega, ali su izgubljeni negde u vremenu, zašto je tako grčevito, u smrtni zagrljaj privilo upravo taj trenutak, ne bih umeo da kažem. Već nekoliko godina, koliko uporno, toliko i beznadežno, čeprkam po svom zatamnjenom i izmučenom pamćenju, kao arheolog po retkom nalazištu, ne bih li preko novootkrivenog crepa, nakita ili slabo urezanog slova otkrio poreklo i način nastajanja moje strasti, moje nepresušne, strasne zainteresovanosti za ljudske noge. Međutim, uprkos svem trudu, pred oči mi uvek sve jasnije i jasnije izlazi samo jedna slika, slika jednog trenutka, jedine imovine koju sam sačuvalao iz mog sedmogodišnjeg fiđelovačkog nepostojanja. Sećam se svega što je prethodilo tom trenutku, sećam se čak boja, mirisa, stvari iz naše zemljane izbe, koje bi, kao i izba i sve oko nje, bilo zaboravljeno da nije vezano za munju svesti što nekoliko minuta osvetljava, četiri, šest ili osam godina dugačku tamu.

Igram se, kao što sam verovatno uvek činio, na zemljanom podu pored ognjišta u sredini „kuće“, kako je Tankosava uvek nazivala tu prostoriju. Imam igračku u rukama, ali ne mogu da je raspoznam sa ovog udaljenja. Čini mi se, međutim, da je igračka zelena, po čemu bih zaključio da mi je Tankosava dala deo razbijenog lonca od pečene ilovače kakve je sama pravila i bojala ih zelenom, ređe smeđom bojom. Sećam se crnih, počađavelih zidova, konačnih granica mog vidokruga, i visokog, beskonačno visokog prostora iznad mene – krova na četiri vode, koji nije odvojen tavanicom nego se mračan, misteriozan i visok, visok, zbog nečeg sve strašnije sužava prema potpuno tamnom vrhu. Vrh je ispunjen najgušćim dimom sa ognjišta, jer kuća nema dimnjaka. Gusti oblaci što štipaju za oči i nadražuju kiselkasto nozdrve valjaju se uza zidove „kuće“ prema badžama sa strane da bi kroz njih izišli. Jedan deo dima ipak ide pravo nagore i, nepovučen badžama, skuplja se u vrhu da bi tu započeo svoje sporo komešanje, svoje potmulo manevrisanje prema otvorima do kojih nikako ne uspeva da stigne. Badža, dima, beskonačnog mraka koji se gubi u oblacima iznad naše „kuće“ u Fiđelovcima, ne bih se sećao da taj prizor nisam posmatrao tog dana, samo nekoliko trenutaka, ukoliko se ne varam u svojoj računici, pre no što ću doznati da Miloje ima nogu, sa šest prstiju. Sigurno je da sam beličastom maglom zasvođeni mrak iznad mene posmatrao i pre i posle, mnogo puta. Sećam ga se, međutim, samo kao slike koja je pupčano vezana sa sledećom, u lancu koji samo neprekinut povezuje priču preko koje stvari dobijaju smisao.

Pogled mi klizi niz čađave zidove i zaustavlja se na Tankosavi, koja velikom drvenom kutlačom vadi grabe suknene tkanine iz kipućeg kotla iznad ognjišta. Proveravao sam. Opisivao sam Tankosavi do detalja način na koji su se tri kolca sretala iznad vatre u jednoj tački, kotao koji je preko lučne

drške lancem bio vezan za oslonac, kamenje ograde koje je prikupljalo žar ognjišta, žučkastu boju i grubi zrnasti sastav materije od koje je mokra tkanina izatkana, i uverio se da nijedan detalj nisam pogrešno zapamtio.

Tankosava bi s vremena na vreme zastala pošto bi težak, vreli teret izbacila u drveno korito koje je, grubo izdubljeno nožem, još uvek imalo oblik stabla, protegnula bi se unazad, i nadlanicom vlažne ruke prešla preko znojavog čela. Samo za trenutak bi zastala, pa odmah zatim ponovo zabila drvenu kutlaču u kotao, i zajedno sa oblakom pare, što bi se propela prema neizvesnim mračnim visinama iznad mene, odvlačeći sa sobom i moj pogled – izvukla bi novi teret žučkaste i vrelе materije. Žučkasta, vlažna masa prozviždala bi kroz vazduh i sa pljeskom padala već sledećeg trenutka u korito. Ništa nije narušavalo savršeni ritam kutlače koja je na svom putu od kotla do korita i nazad, uvek na istom mestu puta, izazivala iste efekte. Oblak pare sukne prema mračnom vrhu naše kuće, mokro testo preleti kroz vazduh svoj vlažni, lučni put, ostavljajući za sobom trag kapljica koje će se rafalno rasprskavati u barici na zemljanom podu, smotuljak vrelog testa sa pljeskom uroni u korito, i prazna kutlača, odjednom laka, krilata, poleti nazad prema kotlu. Kotao, para, kapljice, korito; kotao, para, kapljice, pljesak; kotao, kutlača, kapljice, korito, sa udarnim akcentom na koritu i kotlu. Taj put nije sigurno mogao da se ponavlja beskonačno, čak ni veoma dugo, jer kotao je sadržavao ograničenu količinu rublja, ali je ritam ovog redosleda, njegova mašinska neumitnost, preciznost zvukova koji su ga pratili, čudna inteligencija kutlače, koja je uvek iznova nalazila pravi put, delovao na mene tako da sam bio iznenađen, uplašen do krika koji se, samo zato što sam bio suviše šokiran, udavio u mom grlu pre nego što je zajedno sa stubom pare suknuo prema crnim prostranstvima podneblja naše „kuće“ kada je ritam odjednom bio grubo i zastrašujuće prekinut Milojevim glasom.

Sećam se tačno šta je Miloje rekao. Rekao je: „Tankosava, suni de još malo ceđi“, ali do tog trenutka, dok nije progovorio, Miloje uopšte nije postojao u slici koje se tako živo sećam. Upao je u nju. Zaustavio je da bi je na drugi način produžio. Da je bio u njoj, sve bi izgledalo drukčije. Možda para ne bi išla nagore u početku tako brzo, pa sve lakše i tiše dok ne bi umrla od sporosti negde u visinama, možda bi kutlača pravila greške koje bi uništile savršenu ritmičnost situacije čiji je neumitni tok on tako neopozivo zaustavio svojim glasom. Sve je stalo. Kutlača je upravo htela da poleti iz kotla s novim tovarom, već je napravila prvi trzaj koji bi uvek prethodio njenom polasku na let, ali je samo zadrhtala i bespomoćno pala, zajedno sa svojim teretom, natrag u kotao. Moj pogled, tako grubo otrgnut iz putanje kutlače, prikovao se za čabar u kome je Miloje kvasio noge.

Otac Miloje ušao je u moj život preko čabra u kome je kvasio noge i prva uspomena na njega vezana je za moju prvu predstavu o čoveku kao moćnom biću koje kvasi noge, ali svojim glasom menja naizgled neumitan poredak stvari.

Kada nije tvorio čuda, znam da je krčio šumu, kopao krompir, hranio Tankosavu, jednu kozu, dvoje dece (devojčica Leposava, prvorođena, umrla je već u drugom mesecu) i kvasio noge u čabru sa toplom ceđi. Međutim, Miloje je već tada bio dovoljno moćan da zaustavi tok događaja koji se odvija nezavisno od njega. Ta Milojeva sposobnost, koja me je već u prvim danima pamćenja gotovo naterala da kriknem od iznenađenja, čak straha što takva snaga postoji, jača od prirodnog ritma stvari, godinama je izazivala u meni čuđenje, mada sam znao, i uvek se iznova uveravao da je moj otac sposoban da tvori čuda. Jer čudo se zaista dogodilo. Miloje je rekao reč, i kutlača je stala, stala je Tankosava, stao je moj dah, stala je para na putu prema badžama, i počeo je jedan sasvim nov, čudesan pokret koji bi tebe, ukoliko si

zainteresovan za moju postojanost, morao zanimati. Polako, dostojanstveno, kao čudovište iz jezera Loh, iz čabra je počela da izranja ogromna Milojeva leva noga. U prvi mah mi se činilo da ona nema kraja sa donje strane, da će satima i satima izlaziti iz čabra, da će se stalno pojavljivati njen produžetak preko drvene ivice na način na koji kutlača stalno prelazi isti put, i stalno izaziva iste zvuke. Ni sa čim što sam doživeo kasnije ne mogu da uporedim uzbuđenje koje sam osetio kada se noga odjednom završila, i to ne u onom pravcu u kome sam očekivao da će se beskrajno odugovlačiti, kao baštensko crevo, već stopalom, u sasvim novom, neslućenom pravcu, na sasvim nov, veoma čudan, kvrgav, prstast, komplikovan način.

Gledao sam nogu sigurno i ranije, makar svoju, ako ne Milojevu, ali sam je tada prvi put video. Odmah, već tada, u našoj „kući“ u Fiđelovcima, shvatio sam da noga nema veze sa čovekom, da mu je pridodata, da je – za razliku od usta kojima se govori, glave kojom se gleda, ruku kojima se dohvata, tela kojim se puže – noga nešto što nije čovek, već da postoji kako bi tvorila nepotrebna, ali zbog toga ništa manje neobična čudesa.

Milojeva noga je *sama od sebe* krenula, dizala se jedno vreme prema vlastitom ćefu, odjednom se pretvorila u nešto što do tada uopšte nije bila, i zatim stala. Kada sam, znatno kasnije, čuo bajku o lepotici koja se pretvorila u vešticu, moja prva misao je bila da se Milojeva noga pretvorila iz lista u stopalo, a osećanje koje je bajka izazvala bilo mi je poznato, vezano za kutlaču, veš, badžu, paru, ceđ – elemente po kojima pamtim naš dom u Fiđelovcima, koji su za mene ono što su za Empedokla bili vatra, voda, vazduh i zemlja. Vrativši se iz posete Brazilu, gde su našu delegaciju (parlamentarnu ili privrednu, ne sećam se da li je Miloje tada još bio u Udbi, pa je išao u svojstvu poslanika, ili je već bio

generalni, pa je išao u svojstvu privrednika i privrednog poslanika) vodili u posetu plemenu Mokubengokrakajapo, moj otac, koji sa puta nikada nije donosio novosti i utiske, nadugačko je pričao kako se već četrdeset godina urođenici mole jednom dajmler-bencu sa početka našeg veka, koji je na nepoznat način stigao u prašumu i bacio čitavo pleme u religiozni trans – jer je išao sam od sebe. Ništa mi nije bilo poznatije nego osećanje tih golišavih ljudi i žena, okupljenih oko kotla na ognjištu, lenjih na suncu, zahvaćenih poznatim ritmom trenutka, koji odjednom biva prekinut čudom nelogičnih izbočina, metalnih krugova, buke i nepoznatih zvukova, nepotrebnih oblika, koji hodaju i koje je mogla da stvori samo religiozna, totemska mašta naivnog čoveka. Niko od negatih ne bi shvatio šta sam doživeo u našoj fide-lovačkoj kući pre tridesetak godina kada sam prvi put video nogu. Zato ti slušaj. Možda ćeš me čuti. I najmudrije glave, kada bih im ispričao ono što sam samo ja znao, tumačile bi moje iskustvo sasvim nogato. Svaka svest je *eo ipso* svest o nekom predmetu, mogu da se kladim da bi rekli, jer bezodnosni psihički fenomen ne postoji, ili već tako nešto, malo pametnije ili gluplje. Kada bih, međutim, svoju priču, makar i ukratko, samo u nekoliko reči ispričao bilo kom pripadniku plemena Mokubengokrakajapo, koji je bilo kada obožavao (kao ja nekada nogu) ili koji još uvek obožava stari dajmler sa biciklastim točkovima – on bi odmah shvatio moj religiozni odnos prema nozi. Kada bih poglavici ovog brazilskog plemena nemo, bez reči, samo očima pokazao nogu onako kako sam je ja video, Mokubengokrakajapovac, ne časeći ni časa, pao bi ničice pred božanstvom totemskog izgleda koje na udaljenosti od nekoliko metara, zavijeno infernalnom parom, izranja, ničim pokretano, iz čabra, zaustavlja se u vazduhu, stoji po svom zlokobnom pravu koliko hoće, puštajući da se sa njega slivaju kapljice koje bi mogao i da

zaustavi, ako mu se ćefne, kao što mu se na moje oči ćefnu-lo da krene levo iz mrtve tačke u vazduhu, i da se stopalom prisloni na ivicu svog drvenog boravišta.

U tom trenutku u sećanje ulazi moj mali brat Blagoje.

Sećam se Blagoja, kako je izronio iz tamnog ugla naše „kuće“, prišao čabru i sasvim izbliza osmotrio stopalo Milojeve leve noge. Sećam se tačno tog trenutka, i mog brata Blagoja u njemu. Imao je malo, bledušno, bolesno lice seljačeta od dve-tri godine, velike crne oči, koje bi bile lepe da nisu bile krmeljive od nikad lečene bolesti, i čudan neki osmeh na licu koji je pre odavao bol nego veselost. Tankosava kaže da je Blagoje uvek bio bolešljiv i da su seljaci govorili da bi bilo najbolje kad bi umro što pre, jer dugo neće živeti. Zato su Blagoju davali za jelo uvek manje nego meni. Zato mu ni oči nisu lečili. Blagoje je od rođenja bio propala stvar. Mora da ga je mnogo bolelo u njegovom kratkom životu i zato mu je i osmeh bio bolan. Ja ovo ne znam po Tankosavinim pričama. Pazim da svoje izvorne utiske ne pobrkam sa pričama koje sam naknadno slušao. Da je Blagoja mnogo bolelo u životu znam po osmehu koji je imao na licu kada je prišao čabru da bi se pažljivo i napeto zagledao u Milojevo stopalo. Blagojev osmeh je bio osmeh izvinjenja. Pred njim se nije krilo da će najverovatnije umreti pre nego što osvoji mesto u negatom čovečanstvu. On je znao da su njegova prava u našoj fide-lovačkoj kući zbog toga mala, i osmehom, koji je tada imao na licu, izvinjavao se unapred što je popustio pred svojom ljubopitljivošću, privilegijom živih, i prišao izbliza da vidi ono što ga je zainteresovalo. Sećam ga se zaista živo u toj kućećoj pozi, sa tim kućecim osmehom – biografijom na licu, još ljubopitljivog, a već žučkastobledog predodređenika smrti, u najranijem detinjstvu mirno uverenog da mu ne pripada druga sudbina do one koja je određena čoveku. I meni samom je čudno da se tako živo sećam brata, pošto mi

je pažnja, kada je Blagoje prišao Miloju, bila sva zaokupljena čudom koje je izronilo iz čabra. Sećam se mlađeg brata tako živo verovatno zato što se moje uzbuđenje, sleđeno u nemom krik, Blagojevim prilaskom čudu pretvorilo u panični strah. Navijao sam u sebi, nemo, za brata Blagoja, želeo sam da ne oslepi, ne ispari, da se ne pretvori u tronožac ili nešto drugo, sasvim neodređeno i neslućeno. Znao sam da je noga sposobna za sve, ali upravo zato što nisam znao sve, i na koji način sve može da se oglasi, pojavi, preobrazi ili nestane ja sam sleđen, zaustavljenog daha, zamro od obožavanja, čekaio ishoda ne toliko sudbine moga brata Blagoja, koliko obznanu načina na koji božanstvo deluje, prašta ili kažnjava, što bi mi pomoglo da shvatim, makar i vrlo mali, ipak deo čoveku nedostupne tajne. Potpuno, bez ostataka obuzet viđenjem neviđenog, zapamtio sam Blagoja verovatno zbog njegove smelosti, kao simbol. Blagoje je u tom trenutku bio tako sličan čoveku da u poslednje vreme, već nekoliko godina, što ti savršeno dobro znaš, a ipak se ne pojavljuješ, mislim na Blagoja uvek kada pomislim na život.

Da li ga zbog toga pamtim? Ili zbog njegovog osmeha? Ili iz čisto likovnih razloga? Neću da te lažem: ne znam. Možda je moje sećanje već tada bilo osetljivo na formu, pa je odabralo tu čudnu kompoziciju u polumračnom, vatrom osvetljenom prostoru fidelovačke kuće, taj prostorni odnos Milojeve noge na ivici čabra i male glave koja je nogu sasvim izbliza posmatrala s pokornim obožavanjem pravog vernika. Zaista ne znam. Kada bih mogao da objasnim zašto se sećam čabra s takvom plastičnošću, a ne sećam se događaja koji se odigrao nekoliko godina ili meseci kasnije u toj istoj kući, znao bih sigurno nešto više o načinu na koji deluje ljudska svest, nešto bliže bih prišao onome što je izvan njene moći. Međutim, ja ne umem ni dan-danas da kažem zašto se ne sećam ni jednog jedinog detalja iz Tankosavine i Milojeve priče o poslednjem

danu naše fidelovačke kuće, kada sam, što potvrđuje moje sećanje na Milojevu nogu u čabru, već imao razvijenu dečju memoriju, sposobnu da odabira i čuva utiske.

Ne sećam se, naravno, ni Stjepana, ali mogu iz priča, iz mnogo verzija jedne iste priče, da konstruišem izmišljenu uspomenu na njega i na događaj koji blesava i smrdljiva Tankosava često prepričava. Bio je krivonog. Mogu sasvim lepo da zamislim njegove rahitične noge u suknenim seljačkim pantalonama; kuća našeg prvog suseda bila je udaljena svega nekoliko stotina metara od naše; iz naše avlije čovek je mogao glasom da se dobaci do nje kada je vreme bilo tiho. Stjepan je, koliko može da se zaključuje iz Tankosavinog primitivnog pripovedanja, često dolazio kod Miloja. Uveče, kad se završi posao, naročito zimi, čim se smrkne, eto ga. Sedne pored vatre, zapitkuje Miloja o kukuruzu, o hrani za jariće, o porezu. Gleda u velikog, ćutljivog Miloja, mali i krivonog, izigrava muškarca koji vodi muški razgovor o muškim stvarima s jednim pravim muškarcem. Miloje je bio siromašan ali dobar domaćin, radan, zamišljen, i to su Fidelovčani znali da cene. Stjepan je, izgleda, bio niko i ništa, ali, mada je priznavao sam sebi, intimno, da nije baš neka sila od čoveka, sa tim se nije mirio. Zato mu je godio utisak ravnopravnosti, koji je verovatno dobijao u razgovoru sa sigurnim Milojem, koji nije imao potrebu da se hvali pred Stjepanom, i koji je bio dovoljno ćutljiv i tolerantan da pristane na prividno ravnopravni odnos s njim. Stjepan je zavideo Miloju, kako slabi zavide jakima, bez razloga, ali je ipak pokušao da se osunča makar i u senci njegove ozbiljnosti i muškosti. Miloje je verovatno prema Stjepanu bio ravnodušan. Verovatno nije mnogo ni mislio na njega. Nije tačno ni znao da li su mu ti večernji razgovori prijatni ili neprijatni. Stjepan je bio tu, i on ga je primao. Na njegovim jakim seljačkim nogama mogao je da izdrži i lak i neobavezan teret muke još jednog čoveka.

Kada je Stjepan počeo da preskače poneko veče i da odlazi u kuću braće Perčec, Miloje u prvi mah sigurno nije ni zapazio promenu. Kao što je deljao držala, krunio kukuruz ili oštrio motike na tocilu dok bi razgovarao sa Stjepanom, tako je isto to činio i sada, samo bez Stjepana. Verovatno je opazio da nešto nije u redu tek kada je Stjepan sasvim prestao da dolazi kod nas, i kada je to povezao sa osnivanjem Hrvatske građanske i seljačke zaštite u Fiđelovcima.

Svi moji pokušaji da od Tankosave doznam nešto više o mogućem, drugom motivu za prekid prijateljstva između Stjepana i Miloja, razbijali su se o tvrdi zid seljačkog pripovedačkog kanona. Tankosava nikada nije menjala priču; ni jednu jedinu reč u savršeno zaokruženom redosledu. Svaki pokušaj da se redosled izmeni bio je bezuspešan. Prekinuta, ona bi zastala, saslušala pitanje, i gluva za njega, nastavila tamo gde je stala, istim rečima kao i juče, pre mesec ili godinu dana, kao i uvek kada priča svoju priču. Međutim, po tome kako bi uvek zastala u priči pre nego što će pomenuti ime Stjepanove žene, i po tome što bi uz ime uvek dodavala neki kurvinski pridevak, kao kučka, kobila, beštija ili slično, nije isključeno da je Miloje negde, nekad preturio Stjepanovu ženu. O tome ništa pouzdano ne znam, još manje znam da li je Stjepan, ukoliko je nešto i bilo između Miloja i Vinke, to naslutio, ili je o tome znala samo Tankosava.

Verovatnije je da su Đuka Kemfelja, veliki vođa iz Zagreba, i braća Perčec, male vođe iz Fiđelovaca, krivi za jednostrani prekid prijateljstva između naše dve kuće. Sve se to razvijalo vrlo brzo. Od trenutka kada je prestalo da dolazi do otvorenog neprijateljstva nije prošla ni puna godina dana. Miloje je sigurno bio veoma iznenađen kada je jedno jutro, izlazeći pred kuću, čuo Stjepana kako mu sa udaljenosti od nekoliko stotina metara psuje majku egemonističku. Sigurno je bio iznenađen jer nije znao zašto to Stjepan čini, a nije

znao ni šta znači reč, mada je bilo jasno da mu Stjepan psuje majku, i da to „egemonističku“ nije pridev koji bi u pohvalnom svetlu predstavljao njegovu roditeljicu. Pomislio je, ako je o tome uopšte mislio, da to mora da bude neka hrvatska izmišljotina za milosnu, krvavu, kurvinu, prljavu ili srpsku, ali nije obratio pažnju ni na tu reč, ni na Stjepana. Otresao se sećanja na njega kao konj nasrtljivog obada, i nastavio svojim putem.

Miloja nije bilo lako izbaciti iz strpljenja. Kada je Zaštita počela da besni po Fiđelovcima, da se sastaje, maršira i demonstrira, kada su neki čak iz Zagreba dolazili na njihove sastanke, Miloje je morao čuti da se oni vojnički obučavaju kako bi se razračunali sa Srbima, ali mislio je da je to obična dečja igra, jedna od onih koju igraju stariji, i da nema nikakvih izgleda da njemu lično zapreti opasnost od nekoliko uspaljenih glava. Nije čak hteo da učestvuje ni u razgovorima Srba iz Fiđelovaca, koji su komentarisali hrvatske demonstracije. Kada bi mu baš izbliza neki iz Zaštite nešto dobacio, mirno bi ga uputio da jede nedoličnu hranu i nastavljao bi svojim putem. Takav je bio Miloje. Čutljiv, prek i jak, vrlo jak.

Uto je došao rat. Zaštita je odmah preuzela vlast. Stjepan je dobio i neki ustaški čin. Dostojnik je postao po Tankosavinim rečima, ali to je ona nešto pogrešno zapamtila. I jedne noći, u gluvo doba, dok smo Miloje, Tankosava, Blagoje i ja spavali u krpama na zemlji naše „sobe“, jedine prostori- je pored „kuće“, odvojene od nje samo tankim pregradnim zidom od ilovače i pleve, nad nama se pojavio, u ustaškoj uniformi, s mašinkom u ruci – Stjepan.

Nije bio sam. Iza njega su stajala takođe u ustaškim uniformama, takođe sa mašinkama, dva brata od Jelića, Ivan i Josip, jedan od sedamnaest, drugi od devetnaest godina. Stjepan je naređivao. Naredio nam je da se dignemo – zburnjenim, toplim

od krpa, sanjivim, nesvesnim onog što se događa. Miloje mu je rekao da se nosi do đavola, na šta su, prvo Stjepan, a zatim i druga dvojica, počeli da pucaju po nama. Osmogodišnje ili devetogodišnje dete koje u gluvo doba noći probude iza sna neki čudno obučeni ljudi i počnu da pucaju u njega, koje oseći smrtnu opasnost i nemoć roditelja da ga zaštite, vidi malog brata koji se zario u krpe i odbija da se ispod njih pojavi, a već je u stanju da pamti – moralo bi da zapamti ovakvu scenu. Ja se ne sećam ničega.

Jedan od nasumce ispaljenih metaka zaustavio se u Tankosavinom ramenu, a jedan je samo okrznuo mene. Miloje je video da sa Stjepanom nema šale i rekao nam je da izađemo. Nas troje učinismo tako, ali je Blagoje ostao u kući, zariven u krpe. Stjepana je to ljutilo. Trebalo je te noći da spali još nekoliko kuća. Nekoliko puta je zvao Blagoja da izađe, nikad po imenu, već sve ružnim i uvredljivim nazivima. Blagoje je verovatno mislio svoje i ostajao u krpama. Naredio je Ivici i Josipu da ga izvuku napolje. I dok su dva brata od Jelića poslušno odlazila da izvuku iz kuće od straha sluđenog ali upornog Blagoja, Miloja su izdali živci, napravio je grešku. Prileteo je Stjepanu i tako ga odalamio po glavi da mu je ustaška šapka odletela na jednu, mašinka na drugu stranu, a sam Stjepan prema zidu, kod koga se zaustavio u vrlo nedoličnom položaju. Miloje nije imao nameru da ga razoruža, ili da pobjegne. Kud bi sa dvoje dece i ženom stigao bežeći ispred trojice naoružanih vojnika? On je udario jer su ga izdali živci, jer nije mogao da izdrži. Tako makar on kaže. Ali bez obzira na razloge, Stjepana je to užasno razljutilo. Digao se, dograbio je pušku i kundakom raspalio Miloja po ramenu i ruci koju je moj otac podigao u pasivnoj odbrani, smiren posle udarca kroz koji je dao oduška svom velikom besu. Uto su izašli Josip i Ivan. Josip je vukao mog Blagoja za nogu kao zaklano jare, a Blagoje se nije opirao, baš kao zaklano jare.

Nije ni plakao. Pustio je da ga vuku. Da li se osmehnuo na nas kada su ga ostavili na zemlji i kada se digao i pogledao prema Miloju? To nažalost ne znam. Da li se i tad osećao krivim, da li se izvinjavao svojim krmeljivim očima? Ništa o tome ne znam. Ni na tom mestu nisam nikada uspeo da razbijem šablon Tankosavine priče. U njenoj priči poslednje što se o Blagoju kaže glasi baš tako: „Josip ti ga izvuče, za nogu ga vuče, ka' zaklano jare, bože mi oprosti, a moj mali Blagoje ne plače, suve mu oči, i taki' suvi' očiju ostade na crnoj zemljici ispred Stjepanovi' nogu.“

Tada je Stjepan smislio osvetu za udarac koji je dobio, za zavist koju je osećao prema Miloju, možda i za rogove koje mu je, možda, Miloje nabio, o čemu je Stjepan možda nešto znao, a možda i nije. Rekao je da će Blagoja zadržati, kad već krmeljavko neće sam da ide. Krmeljavko – to se odnosilo na Blagoja. Ranjena Tankosava je poletela na Stjepana i ta snažna i mlada, mada ranjena kobila pregazila bi rahitičnog dostojnika, ako je to bio čin vojnika Kemfeljine i Mačekove garde, da je Josip i Ivan nisu oborili kundacima na zemlju pre nego što je stigla do njihovog komandira.

Stjepanu je tada već bilo dosta svega i rekao je da će nas sve pobiti ako odmah ne krenemo kuda nas noge nose. Očigledno je mislio ozbiljno, pa smo krenuli prema šumi iznad Fidelovaca. Miloje je grabio napred svojim velikim nogama, vukući na jednom ramenu ranjenu Tankosavu, a na leđima mene.

Ni tog se ne sećam.

Uskoro je prestalo da nas stiže s leđa Blagojevo cviljenje. Tankosava uvek upotrebljava tu reč. Blagoje je cvileo gledajući za nama, i nije se otimao Stjepanu i dvojici, i po činu i po godinama, mlađih vojnika. Nije cvileo s namerom da ga neko čuje i spase. Od nas više ništa nije očekivao. Znao je da ga niko neće spasavati. Zato nije vikao, već je samo cvileo,

i na taj način se poslednji put oglašavao svetu u kome mu nikada nije bilo lagodno. Mogao sam makar Blagojevo cviljenje da zapamtim. To bi ipak bilo nešto. Živeo bi u mojoj, a ne u Tankosavinoj glavi. Ali nisam.

Miloju više smeta što nisam zapamtio prvi politički govor koji je održan čim smo stigli do proplanka na kome se skupio izbezumljeni fideleovački narod. Rečima: „Narode srpski, jesmo li ljudi ili ovce“, započeo je Miloje govor koji je označio početak još do juče sasvim neverovatne karijere Miloja Prokića, ali se ja ne sećam ni govora, ni mesta na kome je održan, ni besa koji je zamenio osećanje straha kod raspamećenih, polugolih Srba iz Fidelovaca.

Čovečanstvo već stotinama godina pamti jedan veličanstveni požar u Rimu. Buktinje u koje su se pretvorile srpske kuće u fideleovačkoj dolini sigurno su delovale snažno i uzbudljivo. Sa mesta na kome su se žitelji tih kuća nalazili, panorama mora da je delovala veličanstveno. Sigurno sam i ja gledao, ali ni jedan jedini odsjaj fideleovačkog požara nije ostao u mom sećanju. Ničeg se ne sećam. Ne sećam se, mada bih morao da se sećam, makar Blagoja, koga sam poslednji put u životu video ugljenisanog u zgarištu naše kuće, ali se ne sećam. Što se toga Stjepan ne seća, razumljivo je, ali ja zaista ne mogu da shvatim kako sam izbrisao iz pamćenja ove događaje. Što se ne sećam Miloja i Tankosave iz tih trenutaka, objasnio bih nekako. Proveo sam s njima godine posle toga i novi utisci mogli su da izbrišu stare, ali ne znam kako sam propustio da zapamtim poslednje što se o Blagoju moglo pamtit.

Utoliko mi je dragocenija uspomena na njegovo malo lišće pored velike noge u čabru. Nikada neću doznati da li je prema tom čudu, prema tom čabar-božanstvu u onom trenutku Blagoje osećao isto što i ja. Možda je samo primetio razliku između svog stopala sa pet prstiju i Milojevog sa

šest. Možda je jednostavno, približavajući se Milojevoj nozi, učinio nespretni pokušaj zapostavljenog deteta da se umili ocu, u uzaludnoj potrazi za nešto nežnosti. Ništa ne mogu da tvrdim. Možda je neki treći razlog, koji meni nikada na pamet nije pao, rukovodio Blagoja u tom trenutku, ali ja sam sklon da verujem da je Blagoje osetio slično uzbuđenje koje i ja, i da se nije približavao Milojevoj nozi, već čudu.

Moj otac Miloje je, naravno, i onda imao zadnjicu, i noga se u njoj završavala. Ta prividna istina me nikada, međutim, nije zadovoljavala i oduvek sam, nesvesno (tek odnedavna uveren da sam u pravu) znao da sa zadnjicom počinje Miloje, a da je noga u čabru do one jasno izvučene demarkacione linije suknenih gaća, zarozanih visoko uz butinu, deo nečeg sasvim drugog, čuda koje je izraslo iz čabra, deo sistema koji treba shvatiti, a ne deo Milojevog tela. Sećam se sa velikom jasnoćom ondašnjeg izgleda Milojeve leve noge. Posmatrao sam je iz istog ugla iz koga je sada posmatram, već dva sata. Sećam se žirastog malog prsta, pete rascvetane u nekoliko dubokih brazda, pukotina na sasušenoj zemlji, legla vitkih zmija koje su u iskonskom nemiru podrhtavale ispod glatke, zategnute kože njegovog lista. Ni trunke sala nije bilo tada na njoj. Suva kao drenovina, čvorugavija, čoškastija, na izvestan način manje lepa, muškija nego što je sada u svojoj utovljenoj zaobljenosti, ona je podsećala na koren velikog stabla, mirisala je na pravo seljačko blato, bila je nekako energično za poslom koji je naumila. Noga Petra Orača, koju sam znatno kasnije video na jednoj engleskoj srednjovekovnoj graviri, podsetila me je na Milojevu nogu iz Fidelovaca – noga prostog evangeliste, koji je i veliku kugu i Tajlerovu bunu prošao na toj čvornovatoj, duguljastoj izbočini, od čije je zemljaste nepobedivosti narodna legenda, hteli mi to ili ne, Davide, napravila spasitelja čovečanstva. Tu priraslost za brazdu odavao je na izvestan način i izgled Milojeve noge. Bila je i onda

ćosava, čak i bez čuperka crnih, debelih dlaka koje se, vidim, kočoperno uzdižu na njegovom risu, još belja, slična možda nozi koju sada gledam, ali slična na način na koji izdžikljali, veliki sin liči u svojoj dvadesetoj godini na pedesetogodišnjeg oca. Noga koja savlađuje uzbrdicu, raskrečeno stoji nasuprot velikog stabla u podu, napeto podupire plug, noga gonjenog, noga u koloni, u jurišu, besposlena na konju, lagodno opružena na odmoru pored vatre, noga mog oca Miloja što kroz krvavu ranu pokazuje sedefastu belinu velike kosti, noga od mišića, žlezda i krvi, uredno povezanih u kožu.

Tek kasnije sam Milojevu nogu tako počeo da doživljavam, nikad ne prestajući da joj dajem i druga svojstva. Pored čabra u Fidelovcu, međutim, Milojeva noga za mene nije bila Milojeva, i nije bila noga, nego je nešto, iznenada, uzelo oblik noge. Verovatno je da Miloje toga uopšte nije bio svestan, i da je mislio samo na ceđ dok se Blagoje, fasciniran, privlačio njegovom šestom prstu, i dok sam ja obezglavljen sedeo na pristojnom odstojanju od vukodlaka ili božanstva, zanemelo prisustvujući čudu. Možda i nije bilo tako. Možda je obratio pažnju na Blagoja, možda je čak i meni rekao nešto, i tako još jednom prekinuo tok događaja koji je počeo da se odvija na način jedino tebi poznat, ne znam. Naglo kao što je banula u svest, epizoda sa čabrom se i prekida. Moje sećanje završava se na Blagojevom malom licu, na njegovom izvinjavajućem osmehu, krmeljivim, pokornim očima koje nešto nedokučivo tera da se sve bliže i drskije približavaju opasnoj tajni. Danas se gadim naivnosti moje mašte iz fidelovačkih dana, ali Blagojevo bolesno lice pored Milojeve noge, poslednja slika koju je sećanje sačuvalo, ima sve likovne osobine svetih slika iz staklorezačkih radnji. Verovatno je za to kriva svetlost žara sa ognjišta, koja je oko glave Blagoja pravila oreol, a nogu iz čabra senčila nestvarnim i zamagljenim prelivima vizije. Neki anđeo obznanitelj ušao je pod naš fidelovački krov, nevidljiv

za Miloja i Tankosavu, i progovorio je jezikom bez reči, koje sam ja, još uvek bez pravog dara govora, razumeo do kraja, u svom svetom i nerazumnom strahu od noge. Progovorio je šesti, polidaktilični Milojev prst jezikom anđela. Raduj se, Pero, govorio je žirić, blagosloven si ti među ljudima, i ja sam dugo u to verovao. Ne boj se, Pero, jer si našao milost u Boga, a ja sam se ipak bojao. Duh sveti ući će u tebe, i sila najvišega među negatima oseniće te, i ja sam doskora živeo u svetoj senci, što ti i sada, kao i uvek, otvoreno priznajem. To su reči koje mi je govorio šesti Milojev prst u Fidelovcima, da sve treba da se ispuni što je za nas svemoćna noga zapisala. Stjepan nam je bio zapisan i tako je trebalo da bude, noga je to znala, a Miloje nije. Zbeg nam je bio zapisan, i dugi marš u koloni, sve do ovog salona u kome Miloje i Blagoje igraju tablića na perzijaneru iz Avganistana. Sve sam to čuo iz čabra. Samo ja. Čudo se obznanilo meni i, možda, možda na drugi način, mom spaljenom bratu Blagoju, malom smrtniku, od rođenja smrtniku iz Fidelovaca.